

ВІДЗИВ

Офіційного опонента, доктора історичних наук, професора Мицика Юрія Андрійовича на дисертацію КУРГАНОВОЇ Олени Юріївни на тему «**Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.**», подану у вигляді монографії до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство в спеціалізованій вченій раді Д. 26.165.01 Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України

Українські стародруки – важливе документальне джерело знань про історію української культури, освіти та становлення національної ідентичності. Попри те, що починаючи з 1990-х років спостерігається значне поживлення досліджень українських стародруків, що виявляється в численних перевиданнях книжкових пам'яток, різноманітних бібліографічних розвідках та історико-книгознавчих студіях, цього не достатньо для заповнення тих лакун, що виникли внаслідок тривалого замовчування та штучного вилучення з наукового обігу видань, що яскраво репрезентують унікальність української книжкової культури XVII–XVIII ст. Відтак кожне дослідження, виконане на матеріалі першоджерел давнього українського книгодрукування дає змогу відновити наукову об'єктивність у розгляді української книжкової спадщини ранньомодерної доби. Тема дисертації О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.» пропонує постановку важливого для історії книжкової культури питання – наскільки оформлення української богослужбової книги відповідає естетичним віянням бароко як домінуючого стилю української культури XVII–XVIII ст.

Актуальність обраної теми підтверджується вагомою роллю богослужбової книги XVII–XVIII ст. в загальному процесі давнього українського книговидання. Богослужбова книга зазнала найбільшої кількості перевидань, а для її виготовлення застосовувалися найбільш передові

Н Б У В	
ВХ. №	738
" 04 "	12, 2023 р.
Кіл. аркушів	8

технології оформлення. Тому пропонується в дисертації О. Ю. Курганової розгляд усього масиву української стародрукованої книги в якості об'єкта впливу стилю бароко видається правомірним та обґрунтованим.

Наукова новизна дисертації О. Ю. Курганової засвідчена неординарним підходом до дослідження книжкових пам'яток. Українська богослужбова книга досі не розглядалася в якості репрезентанта стилю культурно-історичної доби. Новаторське застосування цілого комплексу книгознавчих та загальнонаукових методів (бібліографічного, типографічного, структурно-семіотичного та компаративного) дозволило дослідниці вперше виявити ті ознаки, що засвідчують вплив стилю бароко на українську богослужбову книгу XVII–XVIII ст.

Дослідження виконувалося в рамках цілої низки наукових тем Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Відповідно, його матеріали мають практичне застосування в бібліотечній справі та історико-книгознавчих дослідженнях, а також в теоретичних дослідженнях історії української культури. Зокрема, важливим практичним наслідком виконаного дисертаційного дослідження є, як зазначено в авторефераті, підготовка матеріалу для бази даних, що презентує пам'ятки української барокової поезії. Важливість цього проєкту полягає в тому, що вірші, зібрані О. Ю. Кургановою не друкувалися в окремих збірках, а функціонували у складі різних стародрукованих видань. Публікація таких текстів дійсно розширить джерельну базу для вивчення української барокової літератури.

Дисертаційна робота здобувачки О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.», виконана у вигляді монографії – добре структуроване дослідження, виконане на високому науковому рівні з дотриманням принципів академічної доброчесності. Робота складається зі вступу, п'яти розділів та висновків, в яких послідовно вирішуються основні дослідницькі завдання та обґрунтовуються висновки. Список використаних джерел та їх цитування в тексті роботи

засвідчують наявність ґрунтовної джерельної бази, що забезпечила достовірність отриманих результатів.

У першому розділі розглядається історіографія проблеми впливу бароко на стародруковану книгу. Через відсутність праць, безпосередньо присвячених цьому питанню, авторка залучає до історіографічного огляду великий масив різнорідних досліджень з бібліографії, мистецтва книги, стильових ознак бароко в літературних та мистецьких пам'ятках. При розгляді історії виникнення поняття «бароко» авторка цитує історіографічні огляди цього питання у працях І. Ісіченка і В. Соболя (с. 12-13), проте вдало доповнює їх цитатами із першодруків – словника Антуана Фюрет'єра (XVII ст.), енциклопедії Дені Дідро (XVIII ст.) та енциклопедичного словника П'єра Лярусса (XIX ст.). Дисертантка реконструює історію входження терміну бароко в понятійне поле української гуманітаристики, використовуючи в якості документальних джерел статті з енциклопедичних видань XIX-XX ст., що дають дефініцію терміну «бароко». Такий огляд дозволив простежити зміну ставлення до бароко як культурно-історичного явища, а також встановити відмінність у ставленні до бароко в українській науці XX-XXI ст.

Основну частину першого розділу дисертації займає огляд праць, присвячених різноаспектним дослідженням українських стародруків, з яких О. Ю. Курганова виписала історію розвитку вчення про бароко в дослідженнях пам'яток книжкової культури (підрозділ 1.2). Дисертантка поділила історіографічні джерела на три хронологічні етапи. Перший з них, 1800-1920 рр., охарактеризовано як основний період виявлення та бібліографування книжкових пам'яток доби Бароко. Другий, 1930-1980-ті, заклав основу історико-книгознавчих досліджень книжкових пам'яток доби Бароко, а третій, 1990-2020-ті рр., відкрив перспективи для всебічного вивчення книжкових пам'яток барокової доби, в тому числі завдяки розвитку цифрових технологій. Таким чином, у першому розділі узагальнено історію розвитку поняття «бароко» та його впровадження у дослідження українських книжкових пам'яток.

Другий розділ формулює теоретико-методологічні засади новаторського дослідження О. Ю. Курганової. Дослідниця виділяє «комунікаційну» та «художню» площину розгляду книжкової пам'ятки, пропонуючи огляд впливу стилю бароко окремо на кожній з цих площин. В «комунікаційній» площині розгляду богослужбової книги дослідниця, спираючись в основному на дані каталогу українських стародруків Я. Запаса та Я. Ісаєвича, а також «Історію українського книговидання» Я. Ісаєвича виокремлює історію друку богослужбової книги на теренах України в XVI-XVIII ст. У «художній» площині розглядаються основні елементи оформлення української богослужбової книги. Підрозділ 2.2. розкриває оригінальне бачення авторки впливу стилю бароко на «комунікаційну» та «художню» площину книги. В комунікаційній площині О. Ю. Курганова виділяє засоби самопрезентації видавця, його ставлення до книги та уявлення про читацьку аудиторію, характерні саме для доби Бароко. В художній площині основним виявом стилю бароко представлено використання узагальнюючих метафор книги, які дисертантка виділяє в художньому оформленні та в текстах присвят і передмов до українських богослужбових видань.

Третій та четвертий розділи дисертації демонструють результат впровадження оригінальної методики, яку О. Ю. Курганова розробила для виявлення ознак стилю бароко в структурі книги, у розгляд конкретних богослужбових видань. Для зручності викладу дослідниця згрупувала богослужбові книги за циклами богослужбового року, виділяючи богослужбові книги денного, тижневого та річного циклу. Послідовно розглядаючи книги кожного з виділених «функціонально-тематичних» видів богослужбової книги, дисертантка описала загальні ознаки впливу бароко, що характерні для усього масиву богослужбової книги, а також ті особливості впливу бароко, які характерні для окремих типів видань.

П'ятий розділ дисертації присвячений аналізу малодослідженого в історичному книгознавстві явища – емблематичної поезії, що друкувалась у складі українських стародруків. У цьому розділі О. Ю. Курганова виходить за

межі об'єкту свого дослідження, який на с. 3 автореферату визначено як «богослужбова книга XVII–XVIII ст.». У розділі 5 об'єкт дослідження розширюється до всього масиву стародрукованої книги в часовому діапазоні кінця XVI–XVIII ст. Це дозволило дисертантці відтворити повну історію розвитку емблематичної поезії, більшу частину якої було все ж надруковано в богослужбовій книзі.

Основна частина дисертації О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.», яку було виконано у формі наукової монографії, містить усі структурні елементи, що мають бути присутні в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук: виділення історіографії та методології дослідження, послідовний, структурований виклад результатів дослідження з посиланнями на власні праці, джерела на наукову літературу, висновки, що узагальнюють результати дослідження. Однак у вступі до монографії О.Ю. Курганової немає обов'язкового для дисертації виділення рубрик, де формулюється наукова новизна, завдання дослідження, особистий внесок здобувача, зв'язок з науковими темами. Очевидно це зумовлено тим, що введення у вступ подібних рубрик не є характерним для жанру монографії. Проте усі необхідні структурні компоненти вступу до докторської дисертації виділено у тексті вступу до автореферату дисертації.

Аналіз загального змісту монографії О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.» та тексту автореферату засвідчує високий науковий рівень проведеного дослідження, актуальність та новизну теми, самостійність виконання роботи, достовірність та обґрунтованість висновків. За проблематикою дисертація відповідає паспорту спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

В авторефераті дисертаційної роботи О. Ю. Курганової, виконаної у вигляді наукової монографії, чітко сформульовано положення, що засвідчують наукову новизну та особистий внесок здобувачки у розвиток теорії та практики

української книгознавчої науки. Основною перевагою дисертації «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.» є те, що в ній вперше застосовано комплексний підхід до аналізу всього масиву української богослужбової як репрезентанти значного впливу стилю бароко. Запропонована та впроваджена в опис художніх особливостей церковної книги функціонально-тематична класифікація церковної книги за циклами богослужбового року, забезпечила послідовний виклад та чітке структурування результатів дослідження. Новаторством дисертації є й те, що на матеріалі текстів присвят і передмов до богослужбової книги О. Ю. Курганова здійснила досить вдалу реконструкцію просопографічного портрета видавця та читача української богослужбової книги XVII–XVIII ст. Також дослідниця виявила та описала основний бароковий прийом художнього оформлення богослужбової книги – графічні метафори, що узагальнюють зміст твору. Аналогічний прийом дисертантка показала на матеріалі текстів присвят і передмов, де виділила вербальні метафори змісту книги.

Здобутком дисертації О. Ю. Курганової є також дослідження феномену дескриптивної поезії як типового для бароко засобу художнього оформлення, в якому поетичний текст поєднується із книжковою ілюстрацією.

Особливе зацікавлення у монографії О. Ю. Курганової викликає також розкриття внеску С. І. Маслова у розвиток концепту українського бароко, який проте так і лишився в записах із його особистого архіву.

Усі перелічені наукові результати дисертації знайшли повне відображення у монографії, авторефераті та 37 публікаціях. Серед публікацій, підготовлених за темою дисертації є достатня кількість статей у фахових наукових виданнях, в тому числі індексованих у наукометричних базах Web of Science та Scopus. Усі публікації дослідниці демонструють дотримання норм академічної доброчесності, мають необхідні посилання на наукову літературу та власні праці, не містять ознак плагіату.

Попри те, що загальне враження від дисертації О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій

книзі XVII–XVIII ст.» – цілком позитивне, мусимо висловити окремі зауваження та вказати на певні недоліки, які було помічено в роботі:

1. З огляду на те, що в 5-му розділі монографії було розширено об'єкт і хронологічні рамки дослідження, тобто розглядалася не лише богослужбова книга XVII–XVIII ст., а увесь масив українських кириличних стародруків, виникає питання: чи не доцільно було для усієї роботи обрати об'єктом усю кириличну книгу в повному хронологічному діапазоні стародрукованого періоду – починаючи з останньої чверті XVI і до кінця XVIII століття? І друге питання – як бути з українськими латиношрифтними виданнями? Чи можете Ви поширити ті висновки, які ви зробили щодо богослужбової кириличної книги на латиношрифтні видання, що друкувались на теренах України в епоху Бароко?
2. У монографії та авторефераті неодноразового вживається поняття «редакційно-видавничий», але бракує чіткої дефініції цього терміну.
3. Суттєвим недоліком монографії є відсутність іменного покажчика. Чому не було укладено цього важливого елемента наукового апарату видання?
4. При розгляді особливостей художньої структури різних типів богослужбових видань немає окремого підрозділу, присвяченого Тřebникам. Чи виявила дисертантка особливості впливу стилю бароко на оформлення українських видаць Тřebників?

Попри висловлені зауваження, вважаємо дисертацію О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.», подану у вигляді наукової монографії, актуальним, завершеним, цілісним дослідженням, що має беззаперечну наукову новизну та успішно розв'язує важливу наукову проблему – доведення впливовості стилю бароко на оформлення української богослужбової книги XVII–XVIII ст..

За змістом та формою дисертаційна робота О. Ю. Курганової «Від образу до художньої структури: стиль бароко в українській богослужбовій книзі XVII–XVIII ст.», результати цієї роботи та зроблені висновки відповідають паспорту спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство,

бібліографознавство та вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, викладеним у «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197», отже заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

головний науковий співробітник відділу «Актової географії»

Інститут української археографії

та джерелознавства ім. М. С. Грушевського,



Мицик Ю. А.

Свідчить Мицик Ю. А. за свідчує
маг. від. кадрів  *Сверська А. М.*